

نحوه همسرگزینی در سیره امام حسین و امام سجاد علیهما السلام

حجت الاسلام والمسلمین دکتر مصطفی محسنی *

اشاره

گزینش همسر، یکی از مهم‌ترین تصمیمات زندگی انسان است؛ زیرا آرامش در زندگی، فراهم کردن زمینه برای ترقی مادی و معنوی و نیز تربیت فرزند صالح در گرو انتخاب همسر شایسته است. بر همین اساس در آیات و روایات ملاک‌هایی برای گزینش همسر مناسب بیان شده است. حضرات معصومین علیهم السلام در عمل به دستورات دینی پیشقدم بودند تا عمل به این دستورات در نزد پیروان آن‌ها مشکل جلوه نکند و آنها به عنوان پیشقراولان عمل به آموزه‌های دینی، الگوی بشریت شدند. برای یافتن شیوه صحیح در گزینش همسر نیز باید تاریخ زندگی و علت انتخاب‌های همسر از طرف معصومین علیهم السلام مورد مطالعه قرار گیرد و انتخاب‌هایی که در شرایط عادی و بدون مصلحت‌اندیشی و اکراه یا اجبار بوده است، ملاک در الگوگیری از معصومین علیهم السلام شود. در نوشتار پیشرو، همسران امام حسین و امام سجاد علیهما السلام و ویژگی‌های فردی، خانوادگی و علت گزینش این همسران مورد بررسی قرار گرفته است.

ویژگی‌های همسر خوب از منظر قرآن و روایات

از آنجا که دین اسلام به ابعاد مختلف و نیازهای گوناگون انسانی اعم از نیازهای فردی، اجتماعی، روحی و جسمی انسان پرداخته است، ازدواج را امری مقدس دانسته و آن را تشویق کرده و در برخی مواقع واجب دانسته است؛ چنانکه خداوند در قرآن می‌فرماید: «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ»^۱ مردان و زنان بی همسر خود را همسر دهید. همچنین غلامان و کنیزان صالح و

* مدرس حوزه و دانشگاه.

درستکاران را، اگر فقیر و تنگدست باشند؛ خداوند از فضل خود آنان را بی نیاز می کند. خداوند گشایش دهنده و آگاه است».

این مهم در فرمایشات معصومین علیهم السلام نیز بارها مورد تأکید قرار گرفته است؛ چنانکه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرموده است: «مَا بَنَى فِي الْإِسْلَامِ بِنَاءً أَحَبَّ إِلَيَّ مِنَ التَّزْوِيجِ؛^۱ در اسلام هیچ بنایی محبوب تر از ازدواج نزد خداوند نیست» و در جای دیگر آن را سنت خود دانسته و فرموده است: «النِّكَاحُ سُنَّتِي فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي؛^۲ ازدواج، سنت من است. هر کس از سنت من رویگردان شود، از من نیست». روایاتی با همین مضمون و با اندک تفاوتی در متن در منابع متعددی دیده می شود.^۳

افزون بر توصیه به ازدواج، در قرآن و احادیث نسبت به چگونگی انتخاب همسر نیز بیان شده است که با چه کسی پیوند خانوادگی برقرار شود و زن و مرد از چه کسانی بر حذر باشند؛ چنانکه خداوند در قرآن می فرماید: «با زنان مشرک ازدواج نکنید تا ایمان بیاورند، قطعاً کنیز با ایمان بهتر از زن مشرک است؛ هر چند زیبایی او شما را به شگفت آورد و به مردان مشرک زن مدهید تا ایمان بیاورند، قطعاً برده با ایمان بهتر از مرد آزاد مشرک است؛ هر چند شما را به شگفت آورد. آنان شما را به سوی آتش فرا می خوانند و خدا به فرمان خود [شما را] به سوی بهشت و آمرزش می خواند و آیات خویش را برای مردم روشن می کند، شاید متذکر شوید».^۴ بنا بر این آیه شریفه نباید تنها زیبایی و جمال و ظاهر افراد را ملاک در ازدواج قرار داد. در منابع روایی، روایات متعددی این معنا را به اثبات می رساند؛ چنانکه مرحوم کلینی بیش از هفتاد صفحه روایاتی در مورد بایدها و نبایدهای ازدواج و چگونگی آن آورده است. برای مثال روایتی از رسول خدا صلی الله علیه و آله را نقل می کند که حضرت فرموده است: «إِذَا جَاءَكُمْ مَنْ تَرَضَّوْنَ خُلُقَهُ وَ دِينَهُ فَرَوْجُوهُ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةً فِي الْأَرْضِ وَ فَسَادٌ كَبِيرٌ؛^۵ با کسی که اخلاق و دینش مورد پسند باشد، ازدواج انجام دهید و اگر چنین نکنید، فتنه و فساد بزرگی در زمین به وجود خواهد آمد». آن حضرت در سخن ارزشمند دیگری فرموده است:

۱. محمد بن حسن حر عاملی. وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۳.

۲. محمد بن محمد شعیری، جامع الأخبار، ص ۱۰۱.

۳. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۴۹۶؛ حسن بن فضل طبرسی، مکارم الأخلاق، ج ۷، ص ۲۲۰.

۴. بقره: ۲۲۱.

۵. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۳۷۲.

تَزَوَّجُوا إِلَى آلِ فُلَانٍ فَإِنَّهُمْ عَفْوًا فَعَفَّتْ نِسَاؤُهُمْ وَلَا تَزَوَّجُوا إِلَى آلِ فُلَانٍ فَإِنَّهُمْ بَعَاؤًا فَبَعَّتْ نِسَاؤُهُمْ وَقَالَ مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَةِ أَنَا اللَّهُ قَاتِلُ الْقَاتِلِينَ وَ مُقْتِرُ الرَّائِيْنَ أَيُّهَا النَّاسُ لَا تَزُونُوا فَتْرَتِي نِسَاؤُكُمْ كَمَا تَدِينُ تُدَانُ؛^۱ با خانواده‌ای از فلان قوم و قبیله وصلت کنید؛ چرا که مردان‌شان عقیف و پاک‌دامن هستند؛ در نتیجه زنان آنان نیز چنین شدند. با خانواده فلان قوم ازدواج نکنید؛ چرا که مردان‌شان بی‌عفتی کردند و پاک‌دامن نبودند؛ در نتیجه زنان‌شان نیز بی‌عفت هستند.

در سخن دیگری از آن حضرت چنین نقل شده است که فرمود: «با زن به خاطر چهار خصلت ازدواج می‌شود: به خاطر مال، دین، زیبایی و حسب و نسب خانوادگی؛ تو به خاطر دین او ازدواج کن».^۲ بنابراین رسول خدا صلی الله علیه و آله و نیز حضرات معصومین علیهم السلام ضمن اقدام به این امر، دیگران را نیز به آن سفارش نموده‌اند.

شیوه‌های همسرگزینی معصومین علیهم السلام می‌تواند الگوی مناسبی برای افراد و به‌ویژه جوانانی باشد که به دنبال مورد مناسب برای تشکیل خانواده می‌گردند. در سطور آتی به همسران امام حسین و امام سجاد علیهما السلام و ویژگی‌های آن‌ها می‌پردازیم تا شیوه‌گزینش همسر در این دو امام تبیین و الگویی برای انتخاب شریک زندگی ما باشد.

همسران امام حسین علیه السلام

منابع تاریخی پنج همسر برای امام حسین علیه السلام ذکر کرده‌اند. شیخ مفید اسامی آن‌ها را این‌گونه می‌نویسد: «شاه زنان (شهربانو) دختر یزدگرد»، «لیلی دختر ابی‌مره بن عروه بن مسعود ثقفی»، «رباب دختر امرء القیس بن عدی کلبی»، «ام‌اسحاق دختر طلحه بن عبیدالله» و «بانویی از قبیله قضاعیه».^۳ به جز بانویی از اهل قضاعه، بقیه همسران هم خودش و هم اصل و نسب‌شان شناخته شده است.

رباب، دختر امرء القیس است. اگر چه اطلاعات چندانی در مورد امرء القیس نیست، اما همین که حضرت علی علیه السلام، امام حسن علیه السلام و امام حسین علیهما السلام هر سه با سه دختر از وی ازدواج کردند، می‌توان به بزرگی خاندان ایشان پی برد.^۴ رباب، جایگاه خاصی نزد امام علیه السلام دارد تا آنجا

۱. همان، ص ۵۵۴.

۲. محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۳۱.

۳. محمد بن محمد مفید، الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، ج ۲، ص ۱۳۷.

۴. علی بن احمد ابن حزم، جمهره أنساب العرب، ص ۴۵۷.

که حضرت درباره ایشان فرموده است: «سوگند به جان تو، همانا خانه‌ای را که سکینه و رباب در آن ساکن باشند، دوست می‌دارم. آری آن دورا دوست دارم و در آن راه همه اموال خود را می‌بخشم و کسی را حق سرزنش نیست و اگر سرزنش کنندگانی باشند، تا هنگامی که زنده‌ام؛ فرمان‌برند آنان نیستم...»^۱.

این علاقه طرفینی بود و پس از شهادت امام حسین علیه السلام، هنگامی که به این همسر وفادار پیشنهاد ازدواج مجدد دادند و اشراف قریش یکی پس از دیگری به خاستگاریش آمدند، گفت: «بعد از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله هیچ پدر شوهری نمی‌خواهم». او مدت يك سال زیر آسمان زیست و حاضر نشد در خانه سر پوشیده و زیر سقف زندگانی کند و از فرط حزن و اندوه جان سپرد.^۲

یکی دیگر از همسران، ام‌اسحاق است. این بانوی بزرگوار دختر طلحة بن عبیدالله بود که ابتدا امام حسن مجتبی علیه السلام با ایشان ازدواج کرد. در محاسن ایشان همین بس که امام حسن علیه السلام وصیت کرد بعد از شهادتش امام حسین علیه السلام با ایشان ازدواج کند.^۳ ام‌اسحاق مادر فاطمه بنت الحسن علیه السلام همسر امام سجاد علیه السلام بود^۴ که امام باقر علیه السلام در دامانش پرورش یافت. ام‌اسحاق پس از ازدواج با امام حسین علیه السلام، فاطمه بنت الحسن علیه السلام را به دنیا آورد.^۵ فاطمه بنت الحسن علیه السلام همسر حسن مثنی، مادر عبدالله محض و جده بسیاری از سادات حسنی است. وصیت امام حسن علیه السلام درباره ازدواج امام حسین علیه السلام با ام‌اسحاق و تربیت دو دختر با نام فاطمه که هر دو در تاریخ سرنوشت‌ساز شوند، نشان‌دهنده شأن و جایگاه معنوی ایشان است.

همسر دیگر امام، بانویی به نام «لیلی بنت مرة بن مسعود ثقفی»، مادر حضرت علی اکبر علیه السلام است. پدر و پدر بزرگ ایشان، از صحابی پیامبر صلی الله علیه و آله بودند.^۶ پدر بزرگش عروة بن مسعود ثقفی، یکی از افرادی است که در ماجرای صلح حدیبیه از سوی مشرکین قریش نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد. او بعدها مسلمان و داوطلب شد تا به میان قوم خود رود و آن‌ها را به اسلام دعوت کند، اما آن‌ها وی

۱. محمد ابن سعد، الطبقات الكبرى، ج ۵، ص ۳۷۱.

۲. عزالدین علی بن محمد ابن اثیر، الكامل فی التاريخ، ج ۴، ص ۸۸.

۳. احمد بن یحیی بلاذری، انساب الأشراف، ج ۱۰، ص ۱۳۰؛ علی بن حسین ابوالفرج اصفهانی، الاغانی، ج ۲۱، ص ۷۸.

۴. محمد بن محمد مفید، الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، ج ۲، ص ۲۰.

۵. همان، ص ۱۳۵.

۶. احمد بن علی ابن حجر عسقلانی، الإصابة فی تمییز الصحابة، ج ۷، ص ۳۰۶.

را به شهادت رساندند. پیامبر صلی الله علیه و آله درباره ایشان فرموده است: «عروة در میان قوم خود همانند صاحب یاسین بود در میان قومش».^۱ منظور از صاحب یاسین، حبیب نجار است که در آیه ۲۰ سوره یس ماجرایش نقل شده است. هنگامی که قوم حبیب پیامبران الهی را تکذیب می‌کردند، وی از دورترین جای شهر نزد آن‌ها آمد و آن‌ها را به اطاعت از رسولانی دعوت کرد که برای تبلیغ خود دستمزدی دریافت نمی‌کنند.

مادر لیلی، میمونه دختر ابوسفیان است. میمونه نیز مانند شوهرش عروة از مسلمانان راستین بود و هم‌سلک بنی‌امیه به حساب نمی‌آمد. دختر دیگر ابوسفیان نیز با پدر هم عقیده نبود و با پیامبر صلی الله علیه و آله ازدواج کرد. این ازدواج هنگامی صورت گرفت که پدرش، ابوسفیان از سران کفر بود و با مسلمانان در جنگ‌های مختلف می‌جنگید و ام‌حبیبه نیز با پدر و بت پرستی اقوامش سرستیز داشت.

برگزیده‌ترین همسر امام حسین علیه السلام شهربانو مادر امام سجاد علیه السلام است که در نام و نسب ایشان اختلاف فراوان است. برخی منابع کهن ایشان را دختر یزدگرد، آخرین پادشاه ساسانی می‌دانند^۲ و برخی از وی به عنوان کنیز یاد کرده‌اند.^۳ تفاوت گزارش‌ها تا آنجاست که برخی امام سجاد علیه السلام را «ابن‌الخیرتین» یعنی «پسر دو برگزیده» می‌نامیدند؛ زیرا از یک سواز نسل برگزیده خدا هاشم و از سوی دیگر از عجم فارس بود.^۴ پژوهشگران معاصر نیز نظر یکسانی ندارد. برخی با ترجیح گزارش‌های اول، از ایشان به عنوان شاهزاده ساسانی یاد می‌کنند؛^۵ اما برخی آن را نمی‌پذیرند.^۶ با این حال فراوانی و کثرت گزارش‌های گروه اول، کفه آن را بسیار سنگین می‌کند.

در هر صورت این بانوی یکی از پرفضیلت‌ترین بانوان عالم است؛ زیرا مادر یکی از پرفضیلت‌ترین انسان‌های عالم است. او افتخار مادری امام سجاد علیه السلام را از آن خود کرد. گزارشی

۱. عبدالملک ابن‌هشام، السیرة النبویة، ج ۲، ص ۵۳۸.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۴۶۷؛ محمد بن محمد مفید، الإرشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، ج ۱، ص ۱۳۷؛ احمد بن ابویعقوب یعقوبی، تاریخ الیعقوبی، ج ۲، ص ۲۴۷.

۳. احمد بن یحیی بلاذری، انساب الأشراف، ج ۳، ص ۱۰۱.

۴. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۴۶۷.

۵. محمد هادی یوسفی غروی، الموسوعة التاریخ الاسلامی، ج ۶، ص ۳۵۷ و ۶۵۲.

۶. سید جعفر شهیدی، زندگانی علی بن‌الحسین (ع)، ص ۲۴.

در الکافی، از نهایت حجب و حیای او حکایت می‌کند. در همین گزارش حضرت علی علیه السلام خطاب به امام حسین علیه السلام می‌فرماید: «از این دختر بهترین شخص روی زمین برای تو متولد می‌شود».^۱

فضایل، ویژگی‌ها و خصوصیات این چهار بانوی شایسته، حاکی از آن است که امام حسین علیه السلام در انتخاب این همسران ملاک‌های قرآنی را در نظر گرفت و دین، محورگزینش و انتخاب این همسران بود. اگرچه لیلی از طرف مادر نسبش به بنی امیه و شهربانو بر فرض صحت دختر یزدگرد بودن، نسبش به ساسانیان می‌برد؛ اما فضایل فردی این افراد بر نقصان نسبی آنها برتری داشت و این خود می‌تواند یکی از ملاک‌ها باشد.

همسران امام سجاد علیه السلام

امام سجاد علیه السلام نیز با دختر عموی خود فاطمه دختر امام حسن علیه السلام ازدواج کرد و این بانو موجب پیوند نسل دو امام با یکدیگر شده است؛ زیرا ثمره این ازدواج امام محمدباقر علیه السلام بود. بنابراین پس از امام پنجم، ائمه اطهار علیهم السلام از طرف پدری حسینی و از طرف مادر امام باقر علیه السلام حسینی هستند. این بانو تنها کسی است که دختر امام علیه السلام، همسر امام علیه السلام و مادر امام علیه السلام است. امام باقر علیه السلام درباره عظمت مادرش فرموده است: «روزی مادرم زیر دیواری نشسته بود. دیوار از جای خود بلند شد (تکان خورد و نزدیک بود فرو ریزد). مادرم دست خود را حائل قرار داده و فرمود: به حق مصطفی، خدا اذن نمی‌دهد که تو فرود آیی؛ و دیوار معلق در میان زمین و هوا باقی ماند تا آنکه مادرم از آنجا بگذشت. سپس پدرم امام سجاد علیه السلام صد دینار برای ایشان صدقه داد».^۲ امام صادق علیه السلام نیز از مادر بزرگ خود با عنوان صدیقه یاد کرده و فرموده است: «كَانَتْ صَدِيقَةً لَمْ يُدْرِكْ فِي آلِ الْحَسَنِ مِثْلَهَا»^۳ جدهام صدیقه بود و در دودمان امام حسن علیه السلام کسی به درجه و مرتبه او نرسید».

یکی دیگر از همسران امام سجاد علیه السلام، کنیزی بود که مختار بن ابوعبید ثقفی به ایشان هدیه کرد. این کنیز از حضرت زین العابدین علیه السلام سه پسر و یک دختر به دنیا آورد.^۴ زید، در دامان این

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۴۶۷.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۴۶۹.

۳. سعید بن هبة الله قطب‌الدین راوندی، الدعوات، ص ۶۹.

۴. علی بن حسین ابوالفرج اصفهانی، مقاتل الطالبیین، ص ۱۲۴.

بانو تربیت یافت که علیه جور و ستم بنی امیه قیام کرد و به شهادت رسید. اطلاع دقیقی درباره مادر زید وجود ندارد و تنها می دانیم که ایشان کنیز بود. امام سجاد علیه السلام صرف نظر از نواده پیامبر صلی الله علیه و آله و نیز امام چهارم شیعیان بودن، از خاندان بزرگ با اصیل عرب است. او کسی است که بزرگان بسیاری آرزو داشتند تا دامادشان شود، اما امام علیه السلام با این شرافت نسبی با این کنیز ازدواج کرد.

امام سجاد علیه السلام ازدواجی با کنیز دیگری داشت که عبدالملک بن مروان خلیفه هم عصر حضرت، نسبت به این ازدواج عیبجویی نمود.^۱ اعتراض وی به ظاهر از این بابت بود که امام از خاندان بزرگ قریش است و سزاوار نیست به یک کنیز ازدواج کند. او به امام علیه السلام نوشت: «در قریش هم طراز و کفو تو وجود دارد. می توانی با ازدواج با یکی از آن ها بزرگی نمایی و از او دارای اولادی نجیب باشی. پس نه برای خودت حرمت قائل شدی و نه برای فرزندان چیزی باقی گذاشتی». امام علیه السلام در پاسخ به نامه وی ضمن دفاع از ازدواج با کنیز، این گونه ازدواج را بر طبق سنت پیامبر صلی الله علیه و آله معرفی کرد؛ چرا که پیامبر صلی الله علیه و آله با ماریه قبطیه که کنیزی بود، ازدواج کرد. آن حضرت همچنین ابتدا صفیه بنت حی بن اخطب را آزاد کرد و سپس با ایشان ازدواج نمود. سپس امام علیه السلام به ازدواج خود اشاره کرد که کنیزی را در راه خدا آزاد کردم و به این وسیله به اراده الهی و بر اساس سنت الهی رسول خدا صلی الله علیه و آله او را برگردانیدم و با او ازدواج کردم. آنگاه اضافه کرد: «آری، هر آینه خداوند با اسلام، پستی و خسیسه را رفع نموده و به وسیله آن، نقیصه ها را برطرف کرده و لؤم و پستی را برده است. پس بر فرد مسلمان هیچ پستی و لؤم نیست. هر آینه لؤم و پستی، لؤم و پستی جاهلیت است».^۲

اگر چه عبدالملک قصد داشت به امام علیه السلام تذکر دهد که تا آن اندازه زیر نظر هستی که ازدواجت با کنیز به سمع ما می رسد، اما این گزارش و نامه عبدالملک و پاسخ امام علیه السلام گویای آن است که ملاک گزینش همسر نزد امام علیه السلام، ویژگی های ظاهری و حتی آزاد یا برده بودن نبود؛ بلکه همان ملاک های قرآن مد نظر حضرت بود و ملاک های عبدالملک را ادامه تفکر پوسیده جاهلی دانست.

در گزارش دیگری نیز به خوبی سیره امام علیه السلام در گزینش همسر را مشخص شده است. بنا بر نقل امام باقر علیه السلام پدر بزرگوارشان بانویی را در مکه دید و نسبت به ویژگی های وی متعجب شد.

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۳۴۶.

۲. همان، ص ۳۴۴.

از ایشان خواستگاری کرد و ازدواج صورت گرفت. یکی از اصحاب حضرت، این ازدواج را سؤال برانگیز دانست و پس از پرس و جو متوجه شد که بانو از آل ذی الجدین از بنی شیبان است. سپس خدمت امام علیه السلام رسید و عرض کرد: «همواره برایم سؤال بود که چرا شما با یک بانوی ناشناس ازدواج کرده‌اید؟». امام سجاده علیه السلام این نوع نگاه را سرزنش کرد و این گونه افکار را ناشی از تفکر جاهلیت دانست.^۱

نتیجه‌گیری

قرآن و روایات، ملاک‌هایی را برای انتخاب همسر و شریک زندگی معرفی کرده‌اند. امامان معصوم علیهم السلام به عنوان اسوه و سرمشق مسلمانان، با در نظر گرفتن این ملاک‌ها به گزینش همسر اقدام می‌کردند. البته این بدان معنا نیست که همه همسران امامان علیهم السلام بر پایه ملاک‌های قرآنی بود؛ بلکه این ملاک‌ها در شرایط عادی اولویت اول اهل بیت علیهم السلام بود، اما گاهی عوامل دیگری باعث می‌شد که امام علیه السلام مجبور به کنار گذاشتن اولویت‌ها شود و همسری را انتخاب کند که ملاک‌های قرآنی در آن لحاظ نشده است. این همسران گاهی از باب مصلحت، اکراه و گاهی از باب اجبار (همانند جعده همسر امام حسن مجتبی علیه السلام و ام‌فضل همسر امام جواد علیه السلام) بر ائمه علیهم السلام تحمیل شدند. چنین عواملی در گزینش همسر از طرف امام حسین علیه السلام و امام سجاده علیه السلام دخیل نبود و انتخاب همسر از طرف این دو امام علیهم السلام می‌تواند به عنوان سرمشقی برای مسلمانان قرار گیرد.

فهرست منابع

۱. ابن اثیر، عزالدین علی بن محمد، الکامل فی التاریخ، بیروت: دار صادر، ۱۳۸۵ق.
۲. ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، الإصابة فی تمییز الصحابة، تحقیق عادل احمد عبدال موجود و علی محمد معوض، چاپ اول، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۴۱۵ق.
۳. ابن حزم، علی بن احمد، جمهرة أنساب العرب، تحقیق لجنة من العلماء، الطبعة الاولى، بیروت: دار الکتب العلمیة، ۱۴۰۳ق.
۴. ابن سعد، محمد، الطبقات الكبرى، تحقیق محمد بن صامل السلمی، چاپ اول، الطائف: مكتبة الصديق، ۱۴۱۴ق.

۱. حسین بن سعید کوفی اهوازی، الزهد، ص ۵۹.

۵. ابن هشام، عبدالملک، السیرة النبویة، تحقیق مصطفی السقا و ابراهیم الأبیاری و عبدالحفیظ شلبی، بیروت: دار المعرفة، بی تا.
۶. ابوالفرج اصفهانی، علی بن حسین، الاغانی، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا.
۷. _____، تحقیق سید احمد صقر، بیروت: دار المعرفة، بی تا.
۸. بلاذری، احمد بن یحیی، انساب الأشراف، تحقیق سهیل زکار و ریاض زرکلی، چاپ اول، بیروت: دار الفکر، الأول، ۱۴۱۷ق.
۹. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۹ق.
۱۰. شعیری، محمد بن محمد، جامع الأخبار، نجف: مطبعة حیدریة، بی تا.
۱۱. شهیدی، سید جعفر، زندگانی علی بن الحسین علیهما السلام، تهران: دفتر نشر فرهنگ، ۱۳۶۵ش.
۱۲. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الأخلاق، قم: منشورات الرضی، ۱۹۷۲م.
۱۳. قطب الدین راوندی، سعید بن هبة الله، الدعوات، چاپ اول، قم: انتشارات مدرسه امام مهدی علیه السلام، ۱۴۰۷ق.
۱۴. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تصحیح علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، چاپ چهارم، تهران: دار الکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷ق.
۱۵. کوفی هوازى، حسین بن سعید، الزهد، تصحیح غلامرضا عرفانیان یزدی، غلامرضا، چاپ دوم، قم: المطبعة العلمیة، ۱۴۰۲ق.
۱۶. مفید، محمد بن محمد، إلهاد فی معرفه حجج الله علی العباد، قم: کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ق.
۱۷. یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب، تاریخ یعقوبی، بیروت: دار صادر، بی تا.
۱۸. یوسفی غروی، محمد هادی، الموسوعة التاريخ الاسلامی، قم: مجمع اندیشه اسلامی، ۱۴۱۷ق.